

دعا

و نیایش در ادیان

● غلامرضا اکرمی

دعا و نیایش یکی از بنیادی ترین و مهمترین مشخصات ادیان است تا آنجا که می توان گفت دین بدون دعا دین نیست، بخش وسیعی از ادبیات همه ادیان به دعا و مناجات اختصاص یافته است دعا و مناجات آیینی ای است که در آن احوال و احساسات و تجارب دینی و عرفانی مجال نمود و بروز می یابند. در دین اسلام به عنوان کاملترین و آخرین دین آسمانی دعا و نیایش جایگاه و منزلت ویژه ای دارد. قرآن کتاب مقدس مسلمانان مومنان را دعوت به دعا و نیایش به درگاه خدای متعال کرده است. در سنت و سیره پیامبر (ص) و ائمه (ع) مکرر و موکد به دعا و نیایش توصیه شده و اهمیت آن گوشزد شده است و علاوه بر آن دعاهاى بسیار پر محتوا و جالبی از این بزرگان به جا مانده است آنچه ما در این مقاله به صورت مختصر و اجمالی مورد بحث و بررسی قرار داده ایم جایگاه دعا در ادیان و اسلام می باشد.

دعا در لغت

کلمه دعا در اصل لغتی عربی و از ریشه «دعو» و به معنی فراخواندن و به باری خواستن است. این کلمه در زبان انگلیسی چندین معادل دارد که عبارتند از «prayer» به معنای درخواست، دعا و عبادت و «supplication» به معنی توسل و التماس و «invocation» به معنی استمداد.

تعریف دعا

برای اصطلاح دعا از سوی صاحب نظران تعریفهای متعددی ارائه شده است که ما در ذیل به چند مورد از آن تعاریف اشاره می‌کنیم: دعا و نیایش یکی از بنیادی‌ترین و مهمترین مشخصات ادیان است تا آنجا که می‌توان گفت دین بدون دعا دین نیست، بخش وسیعی از ادبیات همه ادیان به دعا و مناجات اختصاص یافته است دعا و مناجات آئینه ای است که در آن احوال و احساسات و تجارب دینی و عرفانی مجال نمود و بروز می‌یابند. در دین اسلام به عنوان کاملترین و آخرین دین آسمانی دعا و نیایش جایگاه و منزلت ویژه ای دارد. قرآن کتاب مقدس مسلمانان مومنان را دعوت به دعا و نیایش به درگاه خدای متعال کرده است. در سنت و سیره پیامبر (ص) و ائمه (ع) مکرر و موکد به دعا و نیایش توصیه شده و اهمیت آن گوشزد شده است و علاوه بر آن دعاهای بسیار پر محتوا و جالبی از این بزرگان به جا مانده است آنچه ما در این مقاله به صورت مختصر و اجمالی مورد بحث و بررسی قرار داده ایم جایگاه دعا در ادیان و اسلام می‌باشد.

در کام ما دعا را چون شهادت و شیر خوش کن آن را که گوید آمین هم دوستکام گردان. (مولوی)

- ۱- دعا از نظر ویلیام جیمز «هر نوع ارتباط یا گفتگوی درونی با قدرتی است که آن را خدا می‌نامیم این ارتباط به صورت کلامی است و یا غیر کلامی»
- ۲- «دعا عمل ارتباط انسان با یک امر مقدس، خدای خدایان، قلمرو تعالی، یا قدرتهای متعالی است، دعا ممکن است به صورت شخصی و یا جمعی و گروهی باشد. دعا به اشکال و فنون مختلفی صورت می‌گیرد.»
- ۳- «دعا واکنشی بنیادین در برابر خداست و لزومی هم ندارد که به صورت کلماتی خاص ادا شود و بدن حالتی خاص به خود بگیرد اگرچه

غالباً به این صورت برگزار می‌شود. هرگونه اذعان به حضور و وجود خدا نوعی دعا است جای بسی شگفتی نیست که بسیاری از کوشش‌ها در راه ستایش خدا را دعا بشمار آوریم.»

۴- «دعا عمل ارتباط کلامی یا غیر کلامی با خدای متعال است.»

۵- «دعا از لحاظ اصطلاحی به این معناست که یک فرد نیازمند و فرودست از فرد برتر (خدا، امور مقدس) با خضوع و خشوع چیزی بخواهد»

۶- ترزا آویلابی در «زندگی نامه خود دعا را اینگونه تعریف می‌کند:

«دعا و نیایش در نظر من چیزی

نیست جز رابطه‌ی عمیق دوستانه

«anintimatfriendship» و گفتگوی

مکرر و در خلوت با پروردگاری که به ما عشق می‌ورزد.»

انواع و اشکال دعا

دعا و نیایش معمولاً در انواع و اشکال و در قالب مضامین مختلف صورت می‌گیرد دعا و نیایش گاه در قالب عبادت‌های رسمی و معین و در اماکن خاص صورت می‌گیرد و گاه در اشکال و قالب‌های غیر رسمی و سلیقه‌ای صورت می‌گیرد. دعا میتواند در قالب شخصی و فردی و یا جمعی و گروهی صورت گیرد.

دعا از لحاظ ضمون و محتوا شامل موضوعات و گونه‌های متعددی می‌شود که عبارتند از:

- ۱- درخواست یا طلب کردن چیزی از خدا
- ۲- اعتراف و اقرار به تقصیرات و گناهان و طلب توبه
- ۳- نیایش و تسبیح الهی
- ۴- سپاس‌گزاری و شکر
- ۵- شفاعت
- ۶- سوگواری

ترزای آویلابی «عارف مسیحی اسپانیایی» دعا را آبیاری روح و نفس می‌داند و آن را به چهار صنف تقسیم می‌کند:

۱- نیایش ذهنی

۲- نیایش ذکر

۳- نیایش سکوت

۴- نیایش وصال

دعا را از منظر دیگر می‌توان به دعای با دل، با زبان، با ارکان و اعمال تقسیم کرد، منظور از دعای دل آن است که دل متوجه و مرتبط با خدا شود. دعای با زبان عبارت است از خواندن و قرائت دعاها و مناجات‌ها و دعای با ارکان بدین معنی است که شخص برای تحقق و عینیت یافتن آنچه از خدا خواسته تلاش کند.

دعا و ادیان

نیایش به معنای ارتباط و گفتگو با خدا، یا خدایان و امور مقدس و درخواست حاجت از این موارد در همه ادیان و جوامع انسانی در طول تاریخ وجود داشته است. یکی از عناصر اساسی و ذاتی تمامی ادیان بشری مخصوصاً ادیان آسمانی است. بخش وسیعی از زبان و ادبیات دینی را در بر می‌گیرد. معمولاً یکی از ابزارهای بیان عواطف و احساسات دینی و همچنین آموزش و تفهیم دین و انتقال تجارب روحانی و معنوی محسوب می‌شود.

دعا در آیین هندویسم

در ادیان و مکتب‌های دینی فلسفی هندو دعا و مراقبه مورد توجه جدی قرار دارد کتاب مقدس «ودا» سرشار از دعا، درخواست، توسل و استعاذه است. مکتب هندویی «بهکتی» (اخلاص) بر نیایش، دعا و ارتباط صمیمانه و خالصانه با خدایان بیش از هر امور دیگری تاکید دارد در آیین هندو دعاهای زیادی در قالب اوراد و اذکار وجود دارد که پیروان این مذهب آنها را در مواقع مختلف تکرار می‌کنند. این اوراد و اذکار «متره» (mantra) نامیده می‌شود.

یک برهمن هندو سه بار در روز یعنی در سپیده دم، در نیمه روز و شب هنگام به عبادت و دعا می‌پردازد. یکی از دعاهایی که در صبح و در هنگام غسل و وضو و تطهیر خوانده می‌شود این است که «امیدوارم رستگار شوم باشد تا از گناهانم رهایی یابم و چنان قوی گردم تا بتوانم مقدس زندگی کنم» یکی از مهم‌ترین دعاهایی که ممکن است تا ۱۰۸ مرتبه و گاهی به کمک تسبیح ادا شود گایتری (gayatri) نام دارد.

دعا در آیین بودا

در آیین بودا نیز اشکال و انواع مختلف دعا و نیایش، استعاذه و مراقبه (medatataon) وجود دارد سه پناه (threfuge) از جمله اصول و استعاذه‌های معروف بودایی است که عبارتند از: «من به بودا پناه می‌برم من به دهرمه (آیین، شریعت، اخلاق) پناه می‌برم. من به سنکجه (انجمن روحانی) پناه می‌برم.» شاید بتوان گفت که مراقبه و تمرکز ذهنی در آیین بودا نوعی خالی کردن ذهن از غیر و اتصال به آن حقیقت بی‌نام و دعا و نیایش در سکوت است. در آیین بودایی تبتی دعا و نیایش و توسل به امور مقدس بودایی بیش از دیگر فرقه‌ها به چشم می‌خورد در این مکتب ابزاری برای دعا به نام گردونه‌ی دعا «prayer wheel» وجود دارد و دعا و اوراد و اذکار زیادی روی آن نوشته شده است و از آن به شیوه خاصی استفاده می‌شود.

در ادیان و مکتب های دینی - فلسفی هندو دعا و
مراقبه مورد توجه جدی قرار دارد کتاب مقدس «ودا»
سرشار از دعا، درخواست، توسل و استعاذه است.
مکتب هندویی «یهکتی» (اخلاص) بر نیایش، دعا و ارتباط
صمیمانه و خالصانه با خدایان بیش از هر امور دیگری
تاکید دارد

دعا در آیین سیک

در آیین سیک دعاها و نیایش های زیادی وجود دارد که غالباً در زمان «گورو ارداس» تدوین شده اند به این مجموعه کرتان «kirtan» (دعا، سرود و اخلاص) گفته می شود. «ناما سیماران» به معنی تکرار نام خدا با اخلاص و عشق یکی از دعاها ی دین سیک است و در کنار «بهاجان» و «کرتان» که سرود های دسته جمعی در ستایش و دعا به درگاه حق است، راههای نیل به آزادی محسوب می شوند.

دعا در دین زرتشتی

در دین زرتشتی دعا و نیایش بسیار اهمیت دارد. در این دین انواع مختلف دعا و نماز وجود دارد که در مواقع مختلف از شبانه روز خوانده می شود. یسنا و یشتها که مهمترین بخش های اوستا هستند سرشار از دعا و ثنا و ستایش اهورا مزدا و ایزدان است. دو کلمه یسنا و یشتها در زبان اوستایی به معنای ستایش، ثنا و نیایش می باشند «اشم و هو» و «ینگهه ها تام» از نمازها و ادعیه بسیار معروف دین زرتشت می باشند.

دعا در دین یهود

در دین یهود دعا، نیایش و عبادت یک عنصر اصلی و مهم و ذاتی دین محسوب می شود این دین دعا و نیایش را چندان به اختیار انسان نمی گذارد بلکه آن را ضرورتی معنوی به حساب می آورد. کتاب مقدس تورات انباشته از دعا، درخواست، توسل و نیایش خدا و پناه بردن به خدا است. در کتاب «غزل های سلیمان»، «مزامیر»، «کتاب های اشعیا»، «کتاب ایوب» و دیگر پیامبران بنی اسرائیل دعا و گفتگو با خدا پررنگ جلوه می کند. علاوه بر تورات که در آن دعا و گفتگو با خدا فراوان یافت می شود در دین یهود مجموعه هایی که مخصوص دعا و مناجات است گردآوری و تدوین شده است. این

نیایشی با عنوان (لیترجی) (liturgy) یاد می شود.

در آیین پروتستان انواع مختلف دعاها ی فردی، جمعی و خانوادگی وجود دارد محتوای غالب این دعاها شامل ستایش خدا، اعتراف به گناهان و شکر گزاری، توسل و شفاعت می باشد. پروتستان ها می توانند در هر جا و هر زمانی به دعا و نیایش بپردازند. یکی از دعاها ی معروف آیین پروتستان «دعا برای روشنی یافتگی» است و مضمون آن این است که روح القدس قلب و جان مومن را برای درک پیام کلمات خدا و کتاب مقدس آماده سازد.

در کلیسای پروتستان دعاها ی معروف به «دعاها ی لوتری» و (کتاب دعا ی عمومی book of common prayer) که شامل سی و دو دعا در مضامین و موضوعات مختلف است رایج و مورد استفاده می باشد.

در آثار قدیسان و و عرفای مسیحی دعا و نیایش جایگاه و منزلت ویژه ای دارد. مخصوصاً در آثار تزرای آویلی (۱۵۱۵-۱۵۸۲) عارف اسپانیایی دعا و نیایش شأن والایی دارد موضوع اصلی آثار تزرا مخصوصاً زندگینامه «خود نوشت» او بحث دعا و نیایش، مراقبه و عبادت است.

در کتاب «تشبه به مسیح» توماس آکمپیس که بعد از انجیل محبوب ترین و پر خواننده ترین کتاب اعتقادی و ایمانی دنیای مسیحیت است بحثهایی در مورد دعا و نیایش، توسل و توکل و نحوه ارتباط با خدا مطرح شده است.

دعا در اسلام

دین اسلام به عنوان آخرین و کاملترین دین آسمانی برای دعا اهمیت خاصی و شأنی شایان قائل است. قرآن کریم کتاب مقدس اسلام، مسلمانان را بارها و بارها دعوت به دعا و نیایش و ذکر خدا کرده است. در آیه ۷۷ سوره فرقان آمده: «قُلْ مَا يَدْعُوا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دَعَاؤُكُمْ» بگو اگر دعایتان نباشد پروردگار من به شما اعتنایی

مجموعه ها، دعا های متنوع و متعددی را شامل می شود «سیدور» ((siddur از اولین کتب ادعیه است که در آیین یهود نگارش شده است و شامل دعاها ی مختلف برای ازمنه و امکانه مختلف است. «تفیلا» (tefillah) مجموعه ای دیگر از دعاها ی عمومی یهود است. عمیدا (amidah) یا همان تفیلا متشکل از ۱۸ دعا است: سه دعا ی نخست این مجموعه در ستایش جبروت، علم مطلق و تقدسی پهوه (خدا) است. سیزده دعا ی میانی با حالت تضرع و زاری برای تأمین طیف گسترده ای از نیاز های بشری اعم از نیاز های مادی، طبیعی و معنوی خوانده می شود. سه دعا ی آخر شامل قدر دانی و تشکر از خداوند به خاطر نعمات و برکات مستمر اوست که با دعا برای صلح و آشتی خاتمه می یابد.

دعا در دین مسیحیت

در دین مسیحیت هم همچون دیگر ادیان دعا و نیایش نقش بنیادین دارد در این دین خدا منبع خیر و نیکی تلقی می شود و دعا یکی از راههای رستگاری است و از انسان خواسته شده که به تسبیح و ستایش الهی بپردازد و به طلب و استمداد از او بپردازد در کتاب مقدس «انجیل» بخشی از دعاها و مناجات های عیسی مسیح و دیگر رسولان وجود دارد.

در مذاهب و مکاتب مختلف دین مسیحیت دعاها و مناجات های متنوعی برای زمان ها و مکان های مختلف وجود دارد. مراسمات کلیسایی معمولاً با ثنا و ستایش الهی و با طلب خیر از خدا و روح القدس به پایان می رسد. در این دین نیز کتاب ها و مجموعه های با نام کتاب دعا و مناجات وجود دارد. در آیین کاتولیک علاوه بر دعاها ی عمومی و رسمی، دعا ی جمع آوری اعانه و صدقه (theoffertory) دعا ی تمنا و خواهش (thedeafertes) و دعاها ی سری معروف است. در مسیحیت از ادبیات عبادی و

**در دین مسیحیت هم همچون دیگر ادیان دعا و نیایش
نقش بنیادین دارد در این دین خدا منبع خیر و نیکی تلقی
می شود و دعا یکی از راههای رستگاری است و از انسان
خواسته شده که به تسبیح و ستایش الهی بپردازد و به
طلب و استمداد از او بپردازد در کتاب مقدس «انجیل»
بخشی از دعاها و مناجات های عیسی مسیح و دیگر
رسولان وجود دارد**

جایگاه و منزلتی است که جز به دعا و درخواست داده نمی شود پس درخواست کن تا داده شود .
در تمام مجموعه های حدیثی شیعه و سنی بخش و فصلی در مورد دعا و ادعیه ماثوره وجود دارد .
در دین اسلام مجموعه های دعایی و کتاب های مناجات متعددی وجود دارد که در آن ها دعاها و مناجات های منقول از بزرگان دین اعم از پیامبر (ص) و ائمه (ع) گردآوری و تدوین شده است و مورد استفاده جامعه مومنان قرار می گیرد این ادعیه و مناجات ها در ادبیات دینی دنیا اسلام نقش عمده ای در ایجاد رابطه قلبی بین انسان و خدا داشته اند و در ادبیات مسلمین (به عربی یا فارسی) که گاه لطف، ذوق و تأثیری جالب توجه دارد برخی از این مجموعه ها عبارتند از: مصباح المتهجد گرد آورده شیخ طوسی (۴۶۰ هـ) المهمات فی صلاح المتعبد سید بن طاووسی علی بن موسی (۵۶۴ هـ) دو مجموعه البلد الامین و جنه الامان تألیف شیخ ابراهیم کفعمی (۹۰۵ هـ)
- مجموعه زاد المماد محمد باقر مجلسی (۱۱۱۱ هـ)
بعضی از ادعیه ماثوره که در این مجموعه ها نقل شده در نزد شیعه بسیار مورد توجه است و اکثر آنها دارای معانی بلند، تعالیم عالی و بلاغت کم مانند می باشند از آن جمله است: دعای صباح و دعای کمیل منقول از امام علی (ع)، دعای ابوحمزه ثمالی، مناجات خمس عشر امام سجاد (ع) و مجموعه صحیفه سجاده ای آن امام همام که در آن ادعیه با مواظ و حکم عالی همراه است دعای جوشن کبیر و جوشن صغیر نیز در همین زمره اند .
مجموعه ادعیه معروف به مفاتیح الجنان تدوین شیخ عباسی قمی از مجموعه دعاها محسوب و مورد علاقه جامعه خاخر شیعه است و بسیاری از ادعیه معروف فوق الذکر را در خود جای داده است.

عقدتی من لسانی یفقهوا قولی و رب زدنی علماً .
۴. اللهم اغفر لی و لوالدی .
۵. ربنا لاتزع قلبونا بعد اذ هدیتنا و هب لنا من لدنک رحمہ .
تا کنون کتابهای زیادی در مورد دعا و مناجات در قرآن و همچنین جمع و تدوین و شرح دعاها و قرآنی نگاشته شده است که از آن میان می توان به آثار زیر اشاره کرد:
۱- الدعاء فی القرآن تألیف زهیر المقدس
۲- دعاها و تهلیلات قرآن اثر محمد باقر شهیدی گلپایگانی
۳- ادعیه القرآن هبه الدین شهرستانی
۴- دعا در قرآن سید کاظم ارفع
دعا در سنت و سیره پیامبر (ص) و ائمه (ع) در سنت و سیره پیامبر (ص) و ائمه هدی (ع) تاکید و سفارش به دعا فراوان به چشم می خورد و دعاها و مناجات های پر مغزی از این بزرگان منقول است که در جامعه اسلامی و در میان مومنان بسیار ارزشمند و محترم و مورد توجه است.
پیامبر اسلام (ص) فرموده اند: «الدعا سلاح المؤمن» دعا سلاح مومن است. «الدعا هو العباده» دعا همان عبادت است، لیس شی اکرم عند الله من الدعاء هیچ چیزی ارزشمند تر از دعا در نزد خدا نیست . «الدعا مخ العباده» دعا جان و مغز عبادت است .
امام علی (ع) در مورد دعا فرموده اند: «من دعا الله اجابه» هر که خدا را بخواند اجابت می کند. «سلاح المؤمن الدعاء» دعا سلاح مومن است . «من قرع باب الله فتح له» هر کس در درگاه الهی را بزند برای او گشوده می شود .
«الدعا مفاتیح النجاح و مقالید الفلاح» دعا کلید موفقیت و رشته رستگاری است .
امام باقر (ع) فرموده اند: «دعا بهترین عبادت است» .
امام رضا (ع) می فرمایند : همانا در نزد خداوند

ندارد.
در آیه ۸۶ سوره بقره می خوانیم: «إِذَا سَأَلَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ» و چون بندگانم درباره من از تو پرسش کنند بگو من نزدیکم و دعای هر دعا کننده را وقتی مرا بخواند اجابت می کنم پس به فرمان من گردن نهند و به من ایمان آورند باشد که راه یابند.
در سوره مومن آیه ۶۰ آمده که « قَالَ رَبِّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادِي سِيدِ خُلُونِ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ» بگو پروردگارت می گوید مرا به دعا بخوانید تا برایتان اجابت کنم بیگمان کسانی را که از عبادت من استکبار ورزند زودا که به خواری و زاری به دوزخ وارد شوند.
در سوره نمل آیه ۶۲ آمده «أَمِنَ بِجِبَابِ الْمُضْطَرِّ إِذَا دَعَا» آیا آنکه دعای درمانده را اجابت می کند و گرفتاری ها را برطرف می کند معبود دیگری غیر از خدای یگانه است؟!
در قرآن مجید آیات دیگری درباره دعا و نحوه آن وجود دارد ؛ درباره دعا با اسماء الهی در (اعراف ۱۸۰- اسراء ۱۱۰) درباره ترغیب به دعا با حالت تضرع و پنهان در (اعراف ۵۵- ۲۰۵- انعام ۶۳-۶۶) درباره اخلاص در دعا در (مومن ۱۴ - اعراف ۲۹ - مريم ۴۸) تأکید شده است .
علاوه بر تشویق و تحریض به دعا در قرآن آیات دیگر وجود دارد که سبک، سیاق، معنا و مفهوم دعایی دارد که با «ربنا» یا «اللهم» آغاز شده است. این دعاها از زبان افراد مختلفی چون پیامبران، مومنان و ... دیگران ابراز شده است و موضوعات و مطالب مختلفی را در بر می گیرد و پیام های اخلاقی، عرفانی و تربیتی ارزشمندی را القا می کند . از آن جمله اند:
۱. ربنا اتنا فی دنیا حسنه و فی الآخرة حسنه.
۲. ربنا اغفر لی و لوالدی و للمومنین یوم یقوم الحساب.
۳. رب اشرح لی صدري و یسر لی امری احل

دعا در عرفان و تصوف اسلامی

در عرفان و تصوف اسلامی نیایش و ذکر و تسبیح الهی جایگاهی بس رفیع دارد به نحوی که دعا یکی از عناصر عمده مورد توجه عرفان و تصوف اسلامی بوده است در بسیاری از متون عرفانی اعم از نثر و نظم این موضوع مورد توجه قرار گرفته و در این آثار علاوه بر توصیه و تاکید بر دعا، مناجات ها، راز و نیازها و دعاهای گیرا و پر مغزی از این بزرگان وجود دارد.

در آثار و اشعار بزرگانی چون سنائی، عطار، مولوی و حافظ دعا مورد توجه بوده و اشعار زیادی با مضمون و درون مایه دعا و مناجات بوسیله این بزرگان سروده شده است.

غزل معروف سنائی با این مطلع که :

ملکا ذکر تو گویم که تو پاکی و خدایی

نروم جز به همان ره که توام راهنمایی

از زیباترین و جذابترین اشعار فارسی در این باب است.

اشارات جذاب و جالبی در غزلیات حافظ در مورد دعا به چشم می خورد که از آن جمله اند ابیات زیر:

- دعای صبح و آه شب کلید گنج مقصود است
بدین راه و روش می رو که با دلدار پیوندی
- هر گنج سعادت که خدا داد به حافظ
از یمن دعای شب و ورد سحری بود
- دلا بسوز که سوز تو کارهای بکند
نیاز نیمه شبی دفع صد بلا بکند
- به هیچ ورد دگر نیست حاجت ای حافظ
دعای نیمه شب و ورد سحر گاهت بس
در دیوان شمس که مجموعه غزلیات مولانا
جلال الدین بلخی است با این اشعار و ابیات در
مورد دعا مواجه می شویم :

- چندان دعا کن در نهان چندان بنال اندر
شبان کز گنبد هفت آسمان در گوش تو آید
صدا

- چو مرده زنده کنی پیر را جوان سازی
خموش گردم و مشغول می شوم به دعا
- گوید بگو یا ذا الوفا اغفر لذنب قد هفا
چو بنده آید در دعا او در نهان آمین کند
آنانکه زما خبر ندارند
گویند دعا اثر ندارد

از مسلمانان و جهود و ترسا
هر سحر بانگ دعا می آید

در کام ما دعا را چون شهید و شیر خوش کن
و آن را که گوید آمین هم دوستکام گردان
اگر دعا نکنم لطف او همی گوید

که سرد و بسته چرائی بگو زبان داری
در کتبی مانند کشف المحجوب هجویری،
رساله قشیریه ابوالقاسم قشیری، مرصاد العباد

نجم الدین رازی و احیاء علوم و کیمیای سعادت
غزالی، مصباح الهدایه عزالدین محمود کاشانی
بحث های جالب و گیرایی در مورد ذکر، دعا و
نیایش وجود دارد .

علاوه بر این موارد کتاب های زیادی از سوی
بزرگان عرفان با عناوینی همچون مناجات نامه یا
الهی نامه به رشته تحریر درآمده و شامل مناجاتها
دعاها و مواجید و حالات عرفانی این بزرگان
است و از این میان مناجات نامه یا الهی نامه
های خواجه عبدالله انصاری معروف و معمول و
محبوب خاص و عام است .

منابع و مآخذ

۱- قرآن کریم، ترجمه کاظم، پور جوادی، جوتدی،
تهران، بنیاد دائره المعارف، ۱۳۷۵.

۲- کتاب مقدس، ترجمه تفسیری، انجمن کتاب
مقدس، ۲۰۰۰.

۳- نهج الفصاحه، به کوشش دکتر علی شیروانی، قم،
دارالفکر، ۱۳۸۵.

۴- نهج البلاغه، جمع آوری سید رضی، ترجمه محمد
دشتی، تهران موسسه امیرالمومنین ۱۳۸۴.

۵- صحیفه سجاده، ترجمه علیبنی فیض الاسلام،
تهران، فقیه ۱۳۷۸.

۶- آکمیس، توماس، تشبه به مسیح، ترجمه سایه
میمنی، تهران، هرمس ۱۳۸۳.

۷- انترمن، آلن، باورها و آیین های یهود، ترجمه رضا
فرزین، قم، ادیان و مذاهب ۱۳۸۵.

۸- ایستاین، ایزیدور، یهودیت، ترجمه بهزاد سالکی،
تهران انجمن حکمت و فلسفه ۱۳۸۵.

۹- انصاری، خواجه عبدالله، سخنان پیر هرات،
تصحیح محمد جواد شریعت، تهران شرکت شهابی
انتشار ۱۳۷۶.

۱۰- اندرهیل، اولین، عارفان مسیحی، ترجمه رضا
مویدی، قم، ادیان و مذاهب، ۱۳۸۳.

۱۱- اوشیدری، جهانگیر، دانشنامه مزدیسنا، تهران،
مرکز ۱۳۷۱.

۱۲- برانتل، جورج، آیین کاتولیک، ترجمه حسن
قنبری، قم، ادیان و مذاهب ۱۳۸۱.

۱۳- برلون، رابرت مک آفی، روح آیین پروتستان،
ترجمه فریبرز مجیدی، تهران نگاه معاصر ۱۳۸۲.

۱۴- بلخی، مولانا جلال الدین، دیوان شمس، تصحیح
بدیع الزمان فروزانفر، تهران دوستان ۱۳۸۵.

۱۵- پل، جاستین و همکاران، مقاله «خود معنوی»
ترجمه پیمان ملازاده، فصلنامه معنا شماره ۲، تهران،
سازمان تبلیغات ۱۳۸۵.

۱۶- پویای، آپارانچاتو، خرد معنوی، ترجمه مینا
اعظامی، تهران، نسل نو اندیش ۱۳۸۳.

۱۷- تیواری، کدارات، دین شناسی تطبیقی، ترجمه
مرضیه شنکایی، تهران سمت ۱۳۸۱.

۱۸- جعفری، محمد رضا، فرهنگ انگلیسی به فارسی،

نشر نو، تهران دانشیار ۱۳۸۵.

۱۹- خرمشاهی، بهاءالدین، حافظنامه، ج ۱، تهران،
انتشارات علمی و فرهنگی ۱۳۷۵.

۲۰- //، پیام پیامبر، تهران، جامی، ۱۳۷۶.

۲۱- خوانساری، جمال الدین محمد، شرح غرر و درر،
ترجمه آمدی، تهران، دانشگاه تهران ۱۳۷۳.

۲۲- زرین کوب، عبدالحسین، در قلمرو وجدان،
تهران، سروش ۱۳۷۵.

۲۳- سلطان القربایی، خلیل، مقاله «نیایش و توکل
عوامل آرامش روح انسان»، فصلنامه علامه شماره ۳،
دانشگاه تبریز ۱۳۸۲.

۲۴- قنبری، بخشعلی، مقاله اصناف نیایش از دیدگاه
ترزا، فصلنامه هفت آسمان، شماره ۳۱، قم، ادیان و
مذاهب ۱۳۸۵.

۲۵- قمی، شیخ عباس (مدون) مفاتیح الجنان، ترجمه
مهدی الهی قمشه ای، تهران، ناهید ۱۳۷۳.

۲۶- فراهانی، علیرضا، الادعیه المأثوره المشتركة،
تهران، مجمع تقریب مذاهب ۱۳۸۴.

۲۷- کاظم زاده قمی، علی اصغر، جلوه های حکمت،
قم، نشر الهادی، ۱۳۷۲.

۲۸- کارنگی، دیل، آیین زندگی، ترجمه ریحانه
جعفری، تهران، نشر پیمان، ۱۳۸۰.

۲۹- کلینی، تقه الاسلام، اصول کافی، ج ۴، ترجمه
سید هاشم رسولی، تهران دفتر نشر فرهنگ اهل بیت
بی تا.

۳۰- کفاح، حمیدرضا، راه سهادت، تهران، انتشارات
عابد ۱۳۸۳.

۳۱- مسعود، جبران، الرائد، ترجمه رضا ترابی نژاد،
مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۲.

۳۲- معینی، محسن، مقاله «دعا در قرآن» در دانشنامه
قرآن و قران پژوهی ویراسته بهاء الدین خرمشاهی،
تهران، انتشارات دوستان ۱۳۸۲.

۳۳- ویتمن، سیمن، آیین هندو، ترجمه علی موحدیان،
قم، ادیان و مذاهب ۱۳۸۲.

۳۴- ویرجین، ریچاردز، «مقاله نگاهی به استراتژی
مذهبی معنوی» ترجمه فرشید بهادری، فصلنامه معنا،
شماره ۲، تهران سازمان تبلیغات ۱۳۸۵.

۳۵- ویور، مری جو، درآمدی بر مسیحیت، ترجمه
حسن قنبری، قم، ادیان و مذاهب ۱۳۸۱.

BOWKER, OXFORD ۳۶
DICTIONARY of world religion
oxford university press u.k. t
۲۰۰۰.

browning w.r.f oxford ۳۷
dictionary of bible, oxford
۲۰۰۴ university press

donger, wendy (ed) Merriam- ۳۸
Webster encyclopedia of world
1999 religion u.s.a